

İRAM
YAYINLARI

**RUHANI DÖNEMİ'NİN
SOSYOEKONOMİSİ**

Birkan Kemal Ertan

Ekim 2021 © İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.
Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.
Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İRAM Ekonomi Dizisi : 24
İRAM Ekonomi Koordinatörü : Prof. Dr. Murat Aslan
Genel Yayın Yönetmeni : Dr. Turgay Şafak
Yayın Koordinatörü : Alper Tok
Editör : Hasret Karali Yurduseven
Mizanpaj : Hüseyin Kurt
ISBN : 978-605-7559-84-5

İnan Araştırmaları Merkezi
Ankara

Oğuzlar Mah. 1397. Sok. No.: 14 Çankaya/Ankara/Türkiye
Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04
e-posta: info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

İstanbul

Üst Zeren Sokak No: 40 Levent/Beşiktaş/İstanbul/Türkiye
Tel: +90 212 264 35 81 | +90 212 268 33 00 Faks: +90 212 264 35 18
e-mail: iramistanbul@iramcenter.org | www.iramcenter.org

İRAM

İran Araştırmaları Merkezi

Ruhani Dönemi'nin Sosyoekonomisi

The Socioeconomic Status of the Rouhani Era

اوضاع اجتماعی-اقتصادی ایران در دوران روحانی

Birkan Kemal Ertan

2019 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümünden "Magna Cum Laude" (Yüksek Onur) seviyesinde mezun oldu. Hâlihazırda Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümünde yüksek lisans eğitimine devam etmekte ve başta İran ekonomisinin makro değişkenleri olmak üzere iktisat teorisi ve otomotiv endüstrisi alanında çalışmalar ve araştırmalar yapmaktadır. Farsça ve İngilizce bilmektedir.

İRAM
YAYINLARI

Perspektif

İÇİNDEKİLER

Giriş	4
1) Büyüme ve Milli Gelir.....	4
2) İran Halkının Ağır Yüğü: Enflasyon.....	5
3) İş Gücü Piyasası.....	8
4) Halk Ne Diyor? İranlı Esnaflar, Emekliler ve Gençler.....	10
5) Tahran Borsası Mağdurları.....	11
6) Protestolar	12
7) Koronavirüs Salgını Ekonomik Problemleri Derinleştirdi.....	13
Sonuç.....	13
Kaynaklar	14

Grafikler

Grafik 1: Ruhani Dönemi Büyüme ve Milli Gelir	5
Grafik 2: Ruhani Dönemi Enflasyon Oranı (2013-2019).....	5
Grafik 3: Ruhani Dönemi Dolar/Tümen Kuru (2013-2020)	6
Grafik 4: İran'da Aylık Ortalama Harcama (2011-2019).....	7
Grafik 5: İran'da Dolar Cinsinden Asgari Ücret (2011-2020).....	8
Grafik 6: Ruhani Dönemi'nde Nüfus ve İş Gücü	8
Grafik 7: Ruhani Dönemi'nde İş Gücüne Katılım	9
Grafik 8: Ruhani Dönemi'nde İşsizlik	10

ÖZET

- 2013 yılında cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Hasan Ruhani, ekonomi alanında ilk olarak Mahmud Ahmedinejad Dönemi'ndeki ekonomik tahribatı düzeltmeye çalıştı.
- İlk döneminde sıkı ekonomik politikalarıyla makroekonomik iyileşmeyi sağladı ve 2015 yılında KOEP'in imzalanmasıyla ekonomik iyileşme diğer alanlarda da gözlemlendi.
- Mayıs 2018'de dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın KOEP'ten tek tarafı olarak çekilip İran'a bir dizi yaptırım ve ambargo uygulamasıyla ekonomik durum hızla kötüleşmeye başladı.
- KOEP sonrası uygulanan ABD ambargoları; millî gelir, enflasyon, istihdam ve döviz kuru göstergelerinin bozulmasına neden oldu.
- Koronavirüs salgınıyla beraber yaptırım ve ambargoların negatif ekonomik etkisi, Ruhani Dönemi'nde sosyoekonomik kriz ortamı oluşturdu.

Anahtar Kelimeler: Ruhani, KOEP, ABD Ambargoları, İran Ekonomisi, Sosyoekonomi

SUMMARY

- Hassan Rouhani, who became President in 2013, tried to fix the economic damage of the Mahmoud Ahmadinejad era as his first move in the field of economy.
- He achieved macroeconomic recovery through the strict economic policies in his first period, and the economic recovery has become visible in other fields after the sign of the JCPOA in 2015.
- Following the unilateral decision of the former US President Donald Trump to withdraw from the JCPOA in May 2018 and several sanctions and embargoes against Iran, the economic situation has rapidly worsened.
- The embargoes of the USA after the JCPOA caused damage to the indicators of national income, inflation, employment, and exchange rate.
- The negative impacts of the sanctions and embargoes along with the COVID-19 pandemic on the economy paved the way for a socio-economic crisis in the Rouhani era.

Keywords: Rouhani, JCPOA, USA Embargoes, Iranian Economy, Socio-economy

چکیده

- حسن روحانی که در سال ۱۳۹۲ به ریاست جمهوری رسید، سعی کرد آسیبهای اقتصادی دوران محمود احمدی نژاد را به عنوان اولین اقدام خود در عرصه اقتصادی ترمیم کند.
- او در اولین دوره خود از طریق سیاستهای سخت گیرانه اقتصادی، به بهبود اقتصادی کلان کشور دست یافت و پس از امضای برجام در سال ۱۳۹۴، بهبود اقتصادی در سایر زمینه ها نیز مشهود شد.
- اما به دنبال تصمیم یکجانبه رئیس جمهور پیشین آمریکا، دونالد ترامپ مبنی بر خروج از برجام در اردیبهشت ماه ۱۳۹۷ و اعمال تحریمهای اقتصادی علیه ایران، وضعیت اقتصادی سریعاً رو به وخامت گرایید.
- تحریمهای ایالات متحده پس از برجام به شاخصهای درآمد ملی، تورم، اشتغال و نرخ ارز آسیب جدی وارد کرد.
- تأثیرات منفی تحریمهای اقتصادی به همراه همه گیری کووید-۱۹ بر اقتصاد این کشور، زمینه ساز بروز بحران اقتصادی-اجتماعی در دوران روحانی شد.

کلیدواژه ها: روحانی، برجام، تحریمهای اقتصادی آمریکا، اقتصاد ایران، وضعیت اجتماعی-اقتصادی

Giriş

Cumhurbaşkanlığı görevini tamamlayan Hasan Ruhani, Ağustos 2021'de koltuğunu İbrahim Reisi'ye devretti. Ruhani'nin icraat dönemi boyunca İran, oldukça önemli ve kritik gelişmelerle karşı karşıya kaldı. Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (KOEP, Nükleer Anlaşma) imzalanması, ABD ambargoları ve Kasım Süleymani'nin öldürülmesi gibi gelişmeler, bu dönem açısından oldukça önemli dönüm noktalarıdır. Ancak bu dönemin siyasi bağlamdan daha çok ekonomik olarak öne çıktığını, 2013 yılından bugüne kadarki süreç içerisinde gelişen olaylarda görebiliriz.

Ruhani, göreve geldikten hemen sonra ekonomide risk ve istikrarsızlığa neden olan bazı konulara odaklandı. Kısa süre içerisinde elindeki politik araçlarla ekonomide istikrarı sağladı. Ekonomideki bu istikrar, büyüme ve enflasyon gibi diğer makroekonomik değişkenlerde de kendini gösterdi. 2015 yılında KOEP görüşmelerinin olumlu sonuçlanmasıyla Ruhani'nin ekonomik başarısı, dış politika başarısı ile pekişti. Böylece İran ekonomisinin sırtındaki dış politika risklerinin getirdiği yük de kalkmış oldu. Ancak 2016 yılında Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesiyle İran için tehlike çanları çalmaya başladı.

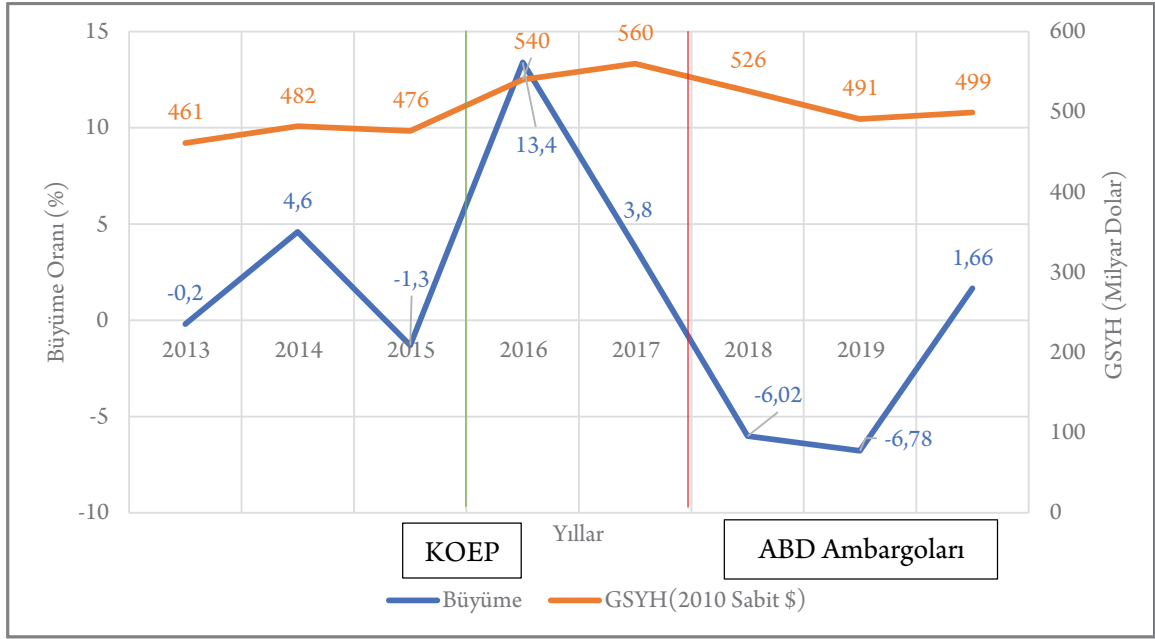
Trump'ın KOEP'e olumsuz bakması, İran'ın ekonomik risklerini artırdı. Mayıs 2018'de ABD Başkanı Trump'ın KOEP'ten tek taraflı olarak ayrılacak İran'a yönelik ambargoları yürürlüğe koyması, Ruhani'nin icraat döneminin ekonomik kazanımlarını tek seferde sildi. Söz konusu ambargolardan sonra da ortaya çıkan olumsuz ekonomik etkiler, İran'ın hem makroekonomik hem de mikroekonomik değişkenlerine ağır zararlar verdi. Buna ilave olarak İran halkı da bu denli ekonomik olumsuzluktan sert bir şekilde etkilendi.

Bu çalışmada, sosyoekonomik gelişmelerle ilgili büyüme, enflasyon, işsizlik ve tüketim gibi makroekonomik veriler ile yerel ve yabancı basında İran halkıyla yapılan röportajlar ışığında Ruhani Dönemi'nin sosyoekonomik gelişmeleri ve gelişmelerin ekonomiye verdiği zararlar kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

1) Büyüme ve Millî Gelir

Sosyoekonomik göstergeleri daha iyi kavramak adına Ruhani Dönemi'ndeki büyüme ve millî gelirle ilgili göstergeler ve genel ekonomik tablo özetinin incelenmesi gerekmektedir. Ruhani Dönemi'ndeki büyüme ve millî gelir verileri, İran'ın hem en iyi hem de en kötü verileridir. Buna ilave olarak eski ABD Başkanı Trump'ın İran'a uyguladığı yaptırım kararı, birbirinden farklı iki veri dönemini sert bir şekilde birbirinden ayırmaktadır. Bu söz konusu ayrımlar, sosyoekonomik göstergeleri de benzer şekilde etkilemiştir.

2017 yılında jeopolitik risklerin minimize edilmesiyle İran'ın millî geliri, 2010 yılı dolar kuru baz alınarak yapılan gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) hesaplamasıyla 560 milyar dolara ulaşmış ve büyüme oranı bu yılda doğal büyüme oranına yaklaşarak %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2018 yılından itibaren ABD yaptırımlarının devreye girmesiyle millî gelir, 2018 yılında 526 milyar dolar ve 2019 yılında 491 milyar dolar olmuştur. Yani İran ekonomisi, 2018 yılında %6,02 ve 2019 yılında %6,78 küçülmüştür (Dünya Bankası, 2021a; Dünya Bankası, 2021b). Toparlanma 2020 yılıyla sağlansa da koronavirüsün etkisiyle millî gelirin ve istihdamın neredeyse %50'sini oluşturan hizmet sektörünün, çalışma kısıtlamaları ve yasakları ile daralması; genel ekonomik tabloyu daha da bozmuştur (İran İstatistik Merkezi, 1400).

Grafik 1: Ruhani Dönemi Büyüme ve Milli Gelir

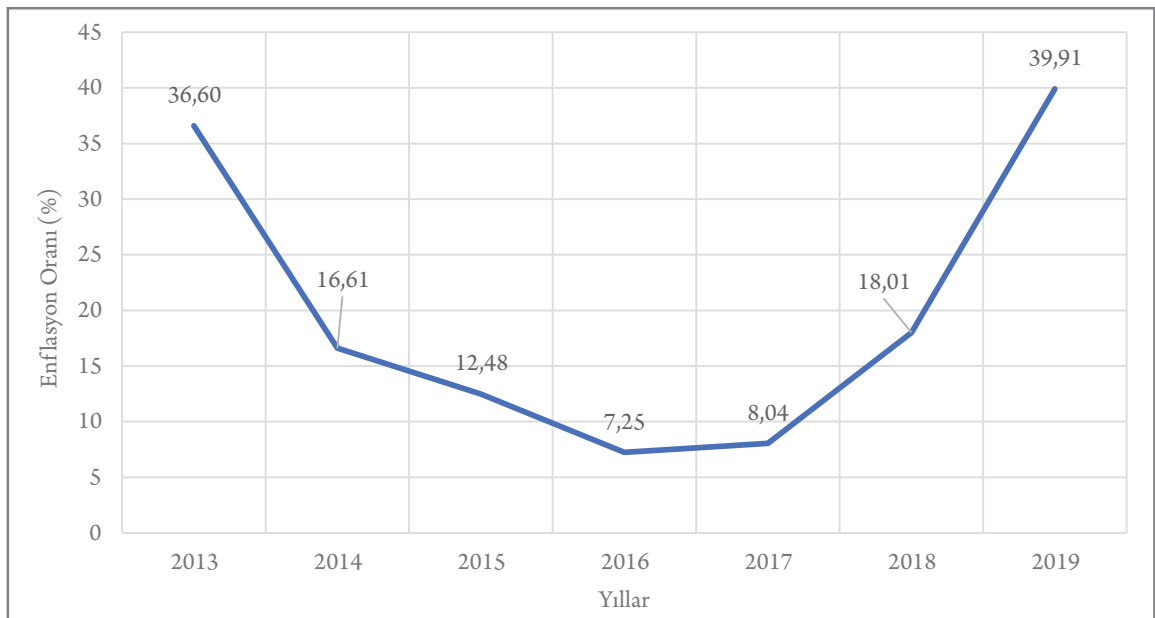
Kaynak: Dünya Bankası, 2021a ve 2021b.

2) İran Halkının Ağır Yüğü: Enflasyon

Herhangi bir döneme has olmaksızın enflasyon, çeşitli siyasi ve ekonomik şoklar nedeniyle İran'da ağır bir şekilde hissedilmekte ve hiç şüphesiz bundan en çok etkilenen İran halkı olmaktadır.

Yüksek enflasyon oranı, İran halkının gelirlerini âdeta eritmekte ve sosyoekonomik problemleri derinleştirmektedir.

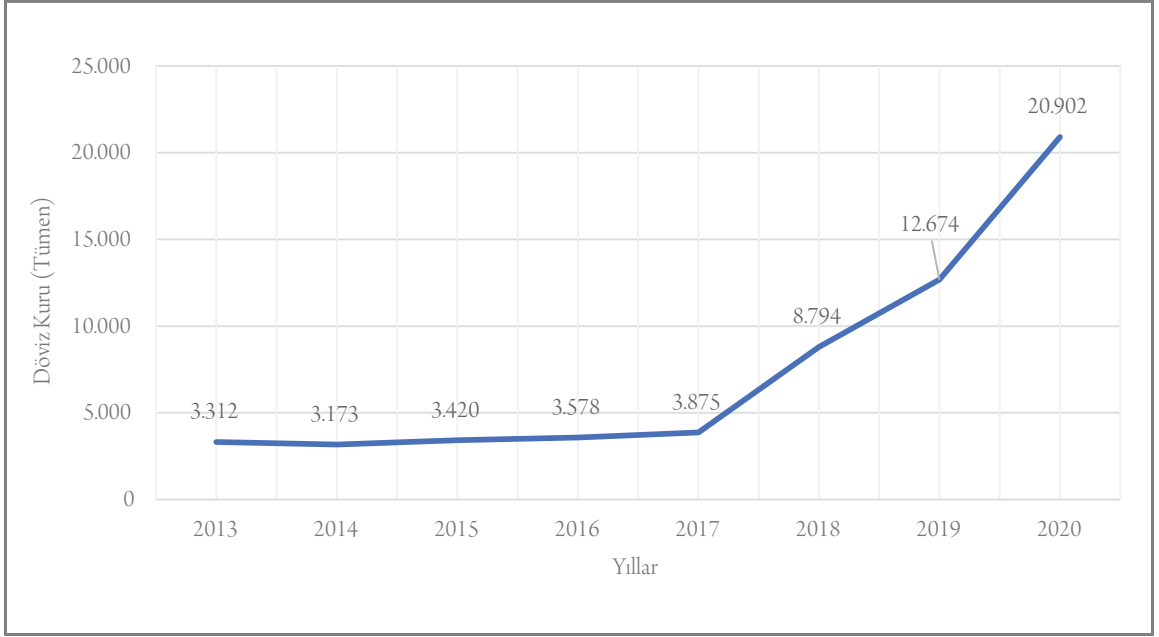
Ağustos 2013'te göreve başlayan Ruhani, İran'ın kronik çift haneli enflasyon oranı sorununu

Grafik 2: Ruhani Dönemi Enflasyon Oranı (2013-2019)

Kaynak: Dünya Bankası, 2021c.

Grafik 3: Ruhani Dönemi Dolar/Tümen Kuru (2013-2020)

Kaynak: Bonbast, 2021.

çözmeye yönelik çalışmalarıyla İran ekonomisindeki ilk önemli hamlesine girişmiş oldu. Mahmud Ahmedinejad Dönemi'nde bozulan maliye ve para politikaları araçlarını etkin ve sıkı bir şekilde kullanan Ruhani, enflasyonu kontrol altına alarak tek haneye indirmeyi başardı. Ruhani'nin göreve başladığı yıl olan 2013'te enflasyon oranı %36,60 iken 2014'te %16,61, 2015'te %12,48, 2016'da %7,25, 2017'de ise %8,04 olarak gerçekleşti. Ancak enflasyondaki tek haneli değerler, ABD'de Trump'ın başkan seçilmesiyle beraber çift haneye dönüş riski ile karşı karşıya kaldı. ABD'nin Mayıs 2018'de KOEP'ten ayrılması ve ambargoları devreye sokmasıyla enflasyon oranı İran-İrak Savaşı dâhil önceki dönemlere göre daha hızlı bir şekilde arttı. Buna ilave olarak bazı dönemlerde enflasyon oranları %52'ye kadar çıkarak rekor kırdı. 2017'de %8,04 olarak gerçekleşen yıllık enflasyon oranı, 2018 yılında %18,01, 2019 yılında ise %39,91 olarak gerçekleşti (Dünya Bankası, 2021c). 2013 yılı hariç ABD'nin KOEP'ten ayrılmadan önceki yıllarda enflasyon oranı ortalama %11,10 iken KOEP'ten ayrılmasıyla bu ortalama %28,96'ya çıktı.¹

Enflasyonun bu denli yükselmesinin en büyük nedeni dolar/tümen kurunun hızlı bir şekilde tümen aleyhine artmasıdır. ABD ambargolarıyla döviz kaynakları kısıtlanan İran'da döviz şokları yaşanmış ve tümen hızla değer kaybetmiştir. Böylece bazı ara mal ve ham maddelerin fiyatları da artmış ve bu durum, enflasyon oranına da yansımıştır. Dolar/tümen kuru, ABD ambargolarından önce 3.000 ila 4.000 tümen arasında dalgalanırken ambargolardan sonra ortalama dolar/tümen kuru 14.100 tümen olarak gerçekleşmiştir² ki 2020 yılında günlük kur 30.000 tümenleri geçmiştir.

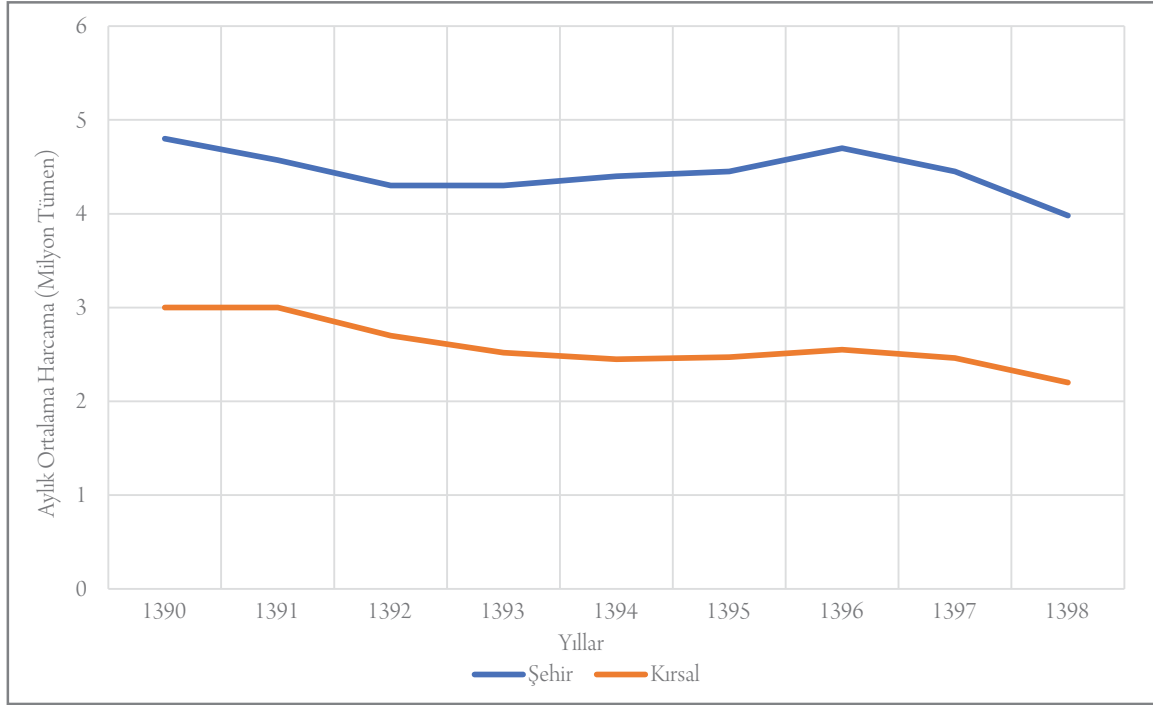
Son dönemlerde İran İstatistik Merkezinin yayımladığı aylık enflasyon sepeti raporlarında, enflasyona en çok maruz kalan malların halkın temel tüketiminin bir parçasını oluşturan giyim, gıda ve barınmaya tabi mallardan oluştuğu işaret edilmektedir. Bu mallardaki enflasyon oranı %60'a kadar çıkabilmektedir. Ancak İran'daki resmî istatistik açıklamaları ile enflasyonun ger-

¹ Ortalama enflasyon verileri Dünya Bankasından (Dünya Bankası, 2021c) alınarak işlenmiştir.

² Geçmişe ait dolar/tümen kurları, bu değişkenlerle ilgili veri sunumuna odaklanan Bonbast.com internet sitesinden alınmıştır.

Grafik 4: İran'da Aylık Ortalama Harcama* (2011-2019)

Kaynak: Bonbast, 2021.

*Veriler, 1398 yılı cari fiyatlarıyla oluşturulmuştur.

çekleşen/hissedilen etkisinin arasındaki uçurumu ele aldığımızda, İran halkının geçim kabiliyetinin enflasyon karşısında eridiği açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Kısa süre içerisinde önemli ihtiyaç mallarında çıkan bazı krizler de bunun en büyük örneği olarak gösterilebilir. Örneğin 2018 sonrası uygulanan yaptırımların da etkisi ile bazı malların fiyatları çok yüksek oranda artmıştır: kırmızı et %300, beyaz et %200 ila %250, konut %150, otomobil ve otomobil parçaları %150 ila %200. Artan enflasyon oranı ve yerli paranın değersizleşmesi, İran halkının refahında da bir düşüşü beraberinde getirmiştir.

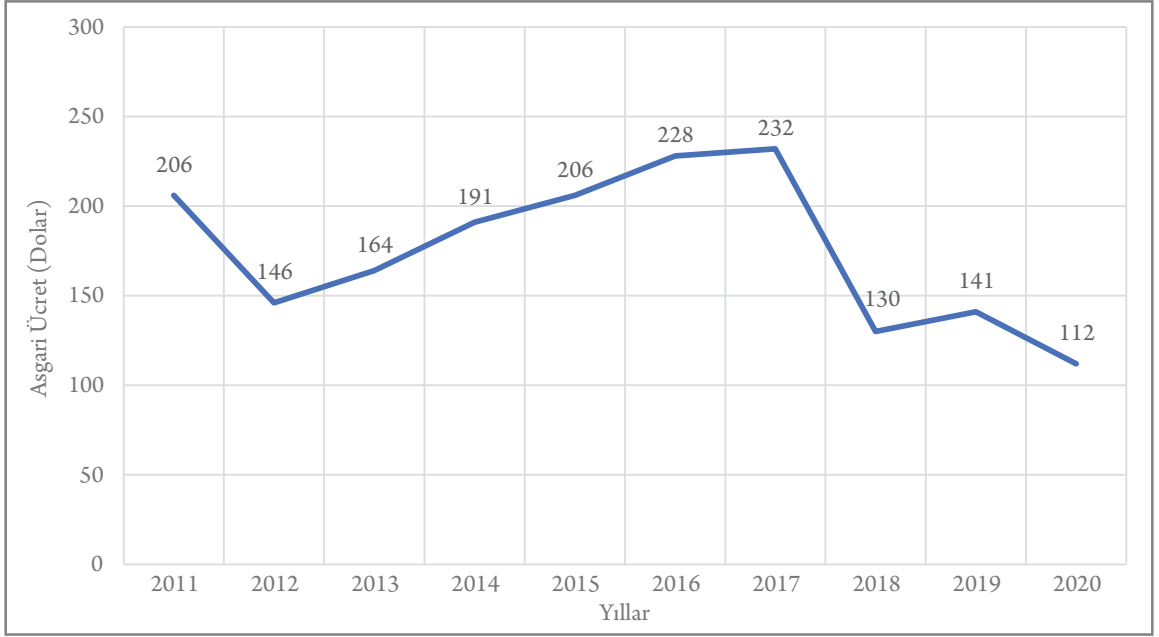
Refah göstergelerinden biri olan yerli para cinsinden aylık ortalama harcama tutarı, İran'da 2011 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Şehirde yaşayan halkın 2011 yılında yaklaşık

ortalama harcama tutarı 4,7 milyon tümen iken 2019 yılında 4 milyon tümenin altına düşmüştür. Kırsalda yaşayan halkın da 2011 yılında ortalama harcama tutarı 3 milyon tümen iken 2019 yılında 2,5 milyon tümenin altına inmiştir (BBC Farsi, 2020).

Ruhani hükümetinin son yıllarında İran halkı sadece tüketim düzeyini ve refahını değil gelirlerinin reel değerini de kaybetmiştir. Ruhani hükümetinin ilk yıllarında hem yerli para hem de dolar cinsinden asgari ücrette iyileşmeler sağlansa da son 2 yıl içerisinde İran halkının geliri enflasyona yenik düşmüştür. 2013 yılında asgari ücret 164 dolar iken 2017 yılında 232 dolara kadar yükselmiştir. Ancak ambargoların etkisiyle dolar cinsinden asgari ücret 2018 yılında 130, 2019'da 141 dolar iken 2020 yılında 112 dolar düzeyine gerilemiştir (Khabar Foori, 1399).

Grafik 5: İran'da Dolar Cinsinden Asgari Ücret (2011-2020)

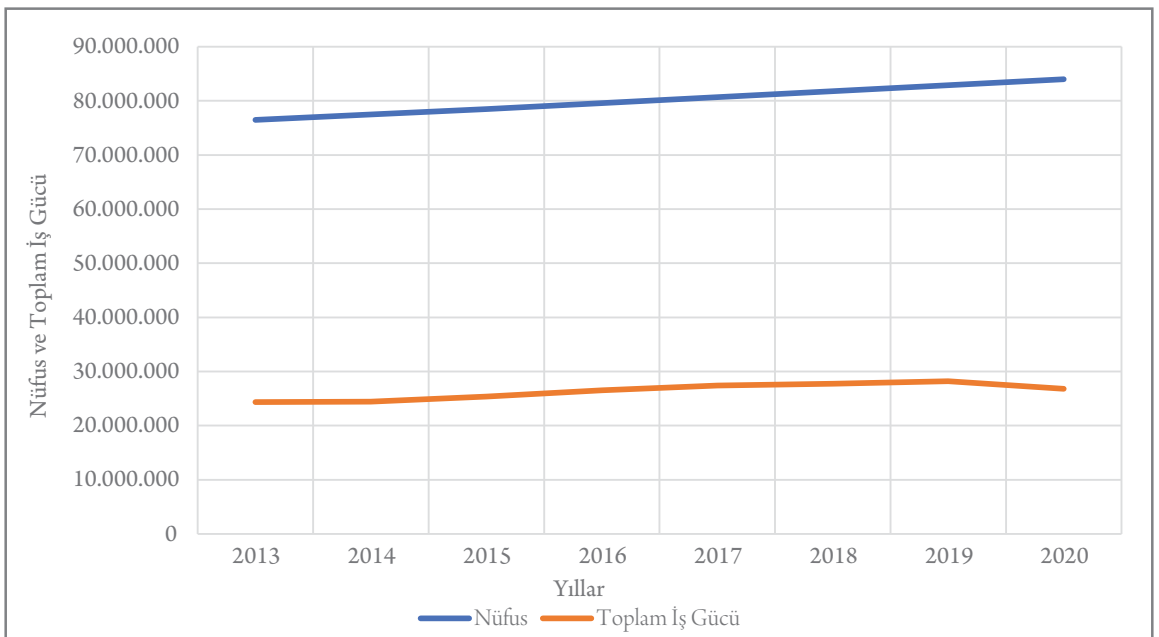
Kaynak: Khabar Foori, 1399.

3) İş Gücü Piyasası

Ruhani'nin ilk döneminde, Ahmedinejad Dönemi'nden kalan iş gücü ve nüfus ile ilgili problemler devam etmekteydi. Ruhani'nin gelmesiyle Batı ile anlaşma ihtimalleri iş gücü piya-

sasını canlandırmış ve ülkenin toplam iş gücünü artırmıştır. Ancak 2018'den sonra iş gücü göstergeleri bozulmaya başlamış ve zor koşullar altındaki iş gücü piyasalarında iş aramak, meşakkatli hâle gelmiştir.

Grafik 6: Ruhani Dönemi'nde Nüfus ve İş Gücü

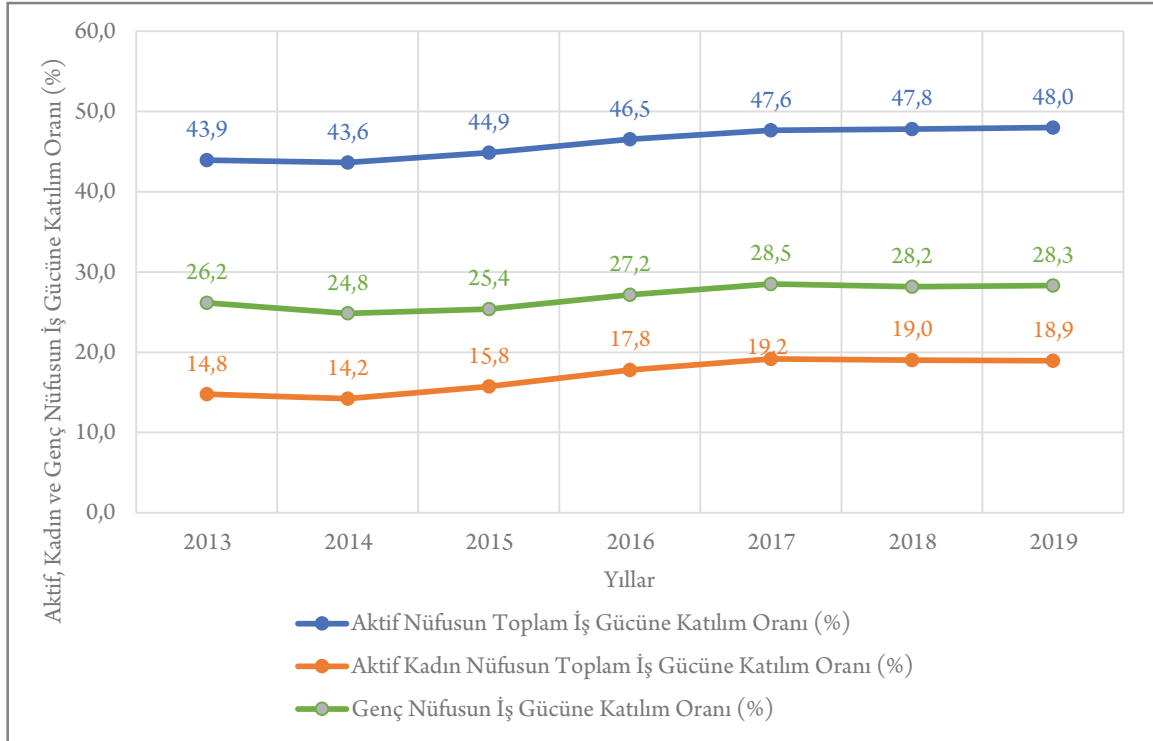
Kaynak: Dünya Bankası, 2021d.

İlk dönem iyileşmeleriyle uyumlu olarak aktif nüfusun iş gücüne katılım oranı sürekli bir artış göstermiştir. 2013 yılında aktif nüfusun iş gücüne katılım oranı %43,9 iken 2019 yılında %48 olmuştur. Ancak yaptırım risklerinin artması nedeniyle aktif nüfusun, iş gücüne katılım oranındaki yükselme yavaşlamıştır. Buna ilave olarak Ruhani Dönemi'nde kadınların iş gücüne katılım oranları uygulanan reformcu istihdam politikaları ve gitgide zorlaşan hayat şartları nedeniyle hızla yükselmiştir. 2013'te aktif kadın nüfusun iş gücüne katılım oranı %14,8 iken 2019'da %18,9 olmuştur. Ancak genç nüfusun iş gücüne katılımında artış olmasına rağmen buradaki dalgalanmalar diğer verilere göre daha fazladır. Genç nüfusun iş gücüne katılım oranı da 2013 ve 2019 yılları arasında sürekli yükselmemiş sadece 2,1 puan artabilmiştir (Dünya Bankası, 2021d). Bu veri de Ruhani'nin reformcu bir siyasetçi olmasına rağmen gençlerin iş gücüne katılımında başarısız olduğunu göstermektedir.

Ruhani Dönemi'ndeki işsizlik verileri geçmiş dönemlere nazaran pek farklı değildir. Kronik bir ekonomik sorun hâline gelmiş olan işsizlik, İslam Devrimi'nden bu yana sürekli olarak iki hanede kalmıştır. KOEP'le beraber işsizlik, iş gücünün istihdam piyasasına yükselen girişile artış göstermiştir. Ancak son dönemlerde işsizlik, koronavirus ve yaptırımlara rağmen azalmıştır. Örneğin 2017 yılında genel işsizlik %12,4, kadın işsizlik %20,8 ve genç işsizlik oranı %28,8 iken yaptırımlar devreye girdikten sonra 2019 yılında genel işsizlik %11,1, kadın işsizlik %18,1 ve genç işsizlik oranı %25,5 seviyelerini görmüştür (Dünya Bankası, 2021d). Ancak bu azalmanın sebebi; son dönemlerde uzun süre işsiz kalan kişilerin iş aramaktan vazgeçmesi ve bunun sonucunda iş gücüne katılım oranı hızının düşmesiyle alakalıdır. Buna ilave olarak henüz yıllık olarak sunulmamış dönemsel 2021 verilerine göre iş gücüne katılım oranı azalmıştır (Ertan, 2021).

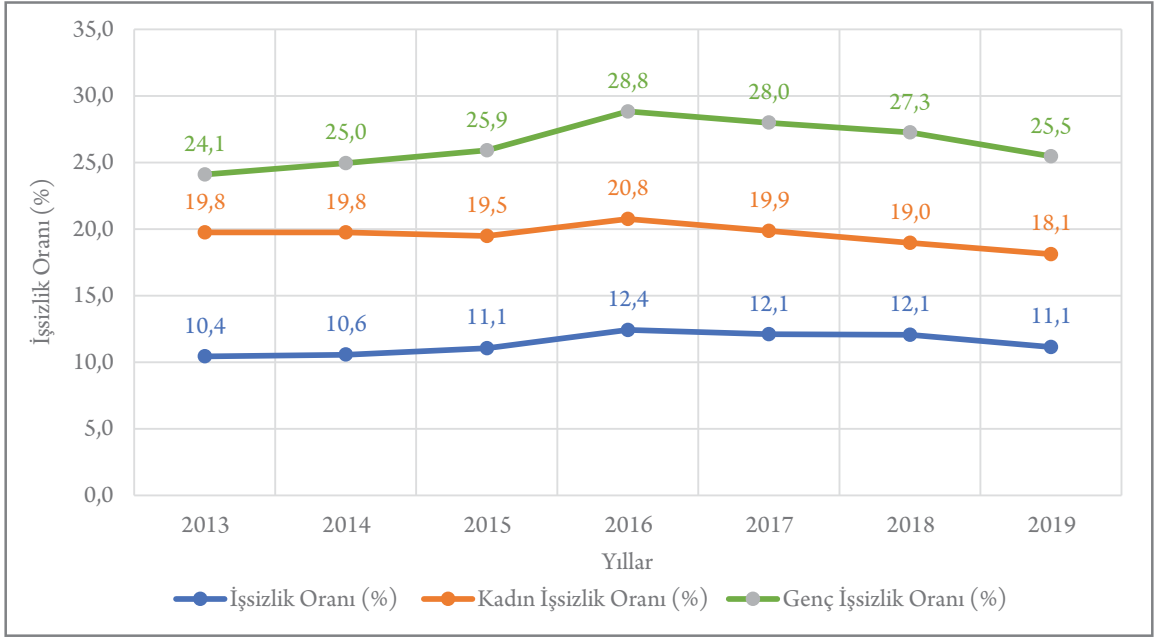
Grafik 7: Ruhani Dönemi'nde İş Gücüne Katılım

Kaynak: Dünya Bankası, 2021d.

Grafik 8: Ruhani Dönemi'nde İşsizlik

Kaynak: Dünya Bankası, 2021d.

4) Halk Ne Diyor? İranlı Esnaf, Emekliler ve Gençler

Ekonomik bozulma İran'da; esnaf, emekliler, yeni evlenenler ve gençler gibi birçok kesimi etkisi altına almış durumdadır. Satın alma gücünü ve refahını yıllar geçtikçe kaybeden İran halkı, yaşananlara kayıtsız değildir.

Anadolu Ajansı Farsça, başkent Tahran'daki pazar ve çarşılarında gerçekleştirdiği röportajlarda halkın, mevcut ekonomik durum ile ilgili görüşlerini sormuştur. Yeni evlenen Şiva Nazeri, mevcut ekonomik durum ile ilgili verdiği röportajda "İnsanlarımızın her duruma uyum sağlayabileceği evet doğru; alışveriş için daha az paramız var ve her şeyi hesaplamak zorundayız. Ama başka bir çaremiz yok. Koşullara ayak uydurmak zorundayız." dedi. Yeni evlenenlerin yaşadığı zorluklara da vurgu yapan Nazeri "Evlenmeyi düşünen ve ev kurmak isteyen insanlar birçok maddi sorun ile karşı karşıya kalıyor." ifadelerini kullandı. Dört çocuk babası Muhammed Hüseyin Hedidi, hükümetin

ekonomik durumu düzeltmeye yönelik politikalarını eleştirerek "Her şeyin fiyatı 10 kat arttı. Geçim zorlaştı. Aileler için geriye bir şey kalmadı. Yüksek maaş alan bir milletvekili bunu nasıl anlayabilir? Bu durumda hükümetin piyasaları düzenleyen politikalarının hiçbir etkisi yok." yorumunu yaptı (AA Farsî, 2018).

Emekli hemşire Mercan Pervane, emeklilerin yaşadığı zorluklara vurgu yaparak "Birikimlerimle emeklilikte rahat yaşayabilmek umuduyla hastanede yıllarca çalıştım. Artık emekli aylıklarım geçimi sağlamıyor. Çocuğuma bakamıyorum ve temel yaşam ihtiyaçlarını satın almakta güçlük çekiyorum. Bir gün düzeler ümidiyle zorluklara katlanıyoruz." dedi. Tahran'da eşarp satan 22 yaşındaki Kazım Nakevi, mallarını Türkiye'den satın alıyor. Ancak ambargolar nedeniyle çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan Nakevi "Dolardaki dalgalanmalardan dolayı Türkiye'den ithalat yapamıyoruz. Para transferinde ve borçları ödemede de sorun yaşıyoruz. Durum bizim için de Türk tarafı için de zorlaştı. İyi bir ge-

lecek düşünemiyorum. Durum çok zor. Bazı günler boş duruyoruz. Kumaş ve boya gibi ham maddelerimiz yurt dışından geliyor ve bu şartlarda ödemeleri yapamıyoruz.” dedi (AA Farsı, 2018).

Tahran'da pazar esnafı olan Haydar Serhengi, siyasilere “direniş” ve “sabır” telkinlerini eleştirerek “İnsanlar yeni bir mücadeleye girme konusunda isteksizler ancak bazı aşırılık yanlıları rahat bir şekilde oturup savaş ve mücadele diye bağırıyorlar. Beyefendiler rahatça oturup insanlara 'direniş' diyorlar. 1.500 metrekarelik evlerinde oturan ve ev sahibi tarafından atılmaktan korkmayan yetkililer, insanlara sürekli direnmelerini söylüyor. Hangi direniş? Direniş gücü hâlâ halkın elinde mi?” yorumunda bulundu (AA Farsı, 2019).

İRAM olarak Ocak 2021'de Tahran Üniversitesinde biyoloji üzerine yüksek lisans yapan 30 yaşındaki bir öğrenciyle telekonferans aracılığıyla bir röportaj gerçekleştirdik. Röportajı yaptığımız kişi şu yorumları paylaştı:

Eski ile yeniyi karşılaştırdığımda eskinin nispeten daha iyi olduğunu söyleyebilirim. Döviz kuru bu denli yüksek değildi. Bir şeylere ulaşabiliyorduk. Ruhani geldiğinde daha iyi olacağını düşünüyorduk. KOEP'e girince zaten ekonomik olarak İran'da toparlanma olmuştu. Ben de arabamı o dönem alabilmiştim. Hem okuyor hem de taksidde çalışıyordum ama kazandığım parayı düşündüğümde şimdiki dönemlere göre nispeten daha iyiydim. Ancak ne zaman Trump geldi büyü bozuldu. Her şey 4-5 kat fiyatıyla satılmaya başladı. Aldığım Avrupa malları bir anda pahalandı. Bunun yanında iş piyasası da çok bozuldu. Okulumu birincilikle bitirdim ancak uzun süre uygun ücrette bir iş bulamadım. Yüksek lisansa başladım onu da dereceyle bitirdim. Bir laboratuvarında çalışıyorum. Ancak tüm İranlıların durumu böyle değil. Çoğu arkadaşım işsiz ve geceleri babalarının arabalarıyla taksiye çıkıyorlar.

Elimizde; diploma, derece, sertifika vb. ne varsa hepsi mevcut. Ancak iş ve ekmek yok. Manchester Üniversitesi doktora programına başvuracağım. Artık İran'da işlerin düzeleceğini zannetmiyorum. İngiltere'ye gitmeyi düşünüyorum.

Ruhani, tarihinin en büyük ambargolarına maruz kalan İran'ın, ABD ambargoları sebebiyle kaybının 200 milyar dolar olduğunu söylemişti (BBC Farsı, 2019). Ancak İran halkının ve ülkenin ekonomik durumu oldukça kötüyken Ruhani 3 Ekim 2020'de yaptığı açıklamada, İran ekonomisinin Alman ekonomisinden daha iyi olduğunu ima ederek “Ekonomisi küçülen Almanya'nın ekonomik büyümesi negatif %5,2'dir. Almanya yaptırım uygulanmamış gelişmiş bir ülkedir. Elbette ekonomimiz bu orandan daha iyi durumda ve büyümemiz ne olursa olsun durumumuz Almanya'dan daha iyi.” demiştir (Tejarat News, 2020). Ruhani'nin bu yorumu, sosyal medyada İranlılar tarafından oldukça eleştirilmiştir.

5) Tahran Borsası Mağdurları

2019 yılının sonu ve 2020 yılının başında dünyadaki birçok borsa, koronavirüs ile ilgili riskleri negatif fiyatlarken Tahran Borsası endeksi, Ruhani hükümetinin desteği ile hızla yükselmeye başladı. Hem ambargolar hem de koronavirüs ile ilgili ekonomik endişeler sebebiyle İranlılar, borsanın şahlanışını ve hükümetin de desteğini görünce yatırımlarını mevduatlardan borsadaki şirketlerin hisselerine yatırdı. Buna ilave olarak Adalet Hisselerinin borsada serbestçe işlem görmesiyle borsaya giriş daha da hızlandı (Ertan, 2020). Ancak borsaya yatırım yapan birçok İranlı'nın finansal okur yazarlık seviyesinin düşük olması ve yükselişin devam edecek gibi düşünülmesi, 2020'nin sonunda borsa endeksinin hızlı düşüşü; ekonomik problemlerle mücadele eden İran halkının mağdur olmasına neden oldu.

Tahran Borsası mağdurları, 2021 Ocak ayında borsa binasının önüne giderek eylem yapmışlar ve borsadaki düşüşten dolayı sermayelerini kaybeden İranlılar, çeşitli sloganlarla mağduriyetlerini dile getirmişlerdir (Fars News, 1400). Bu gösteriler sadece Tahran'da değil, Isfahan, Meşhed, Kirmanşah ve İlam gibi şehirlerde de düzenlenmiştir (DW, 2021). Gösterilerin artmasıyla Ruhani hükûmeti yetkilileri borsayla ilgili olarak yatırımcıyı koruyan yasa ve tüzüklerin yürürlüğe konulacağını belirtmiş ancak bunun için geç kalınmıştır. Buna ilave olarak borsadan hızlı sermaye çıkışlarının gerçekleşmesi, yatırımcıların borsaya güveninin azaldığı yönünde yorumlanmıştır (RFI, 2021).

ISPA'nın (Iranian Students Polling Agency) 2021 yılında yaptığı ankete göre Tahran Borsasına yatırım yapan İranlıların %77,1'i zarar etmiş, %14,8'inin kâr veya zarar durumu oluşmamış ve sadece %8,1'lik bir kesim kâr elde edebilmiştir (ISPA, 1400). Yatırımcılar arasındaki yüksek zarar oranı, Ruhani hükûmetinin Tahran Borsası teşvikinin ne kadar hüsrarla sonuçlandığının bir göstergesidir.

6) Protestolar

Ruhani'nin ikinci dönemi, İran sathında geniş veya küçük çaplı halk katılımıyla gerçekleşen protestolara sık sık şahitlik etmiştir. 2009'daki Yeşil Hareketi'nden sonra en şiddetli protestolar bu dönemde yapılmış ve protestoların muhtevası değişmiştir. Daha önce gerçekleştirilen büyük çaplı protestolar siyasi nedenlerden dolayı ortaya çıkarken Ruhani Dönemi'ndeki protestolara direkt olarak kötü ekonomik şartlar neden olmuştur. Ancak yapılan protestoların neredeyse hepsi, gün geçtikçe İslam Cumhuriyeti karşıtı protestolara evrilmiştir. Tahran yönetimi, protestocular arasındaki iletişimi kesmek için sık sık sosyal ağ uygulamalarını kısıtlama, VPN ağlarının etkisizleştirilmesi ve genel internet

kısıtlamaları gibi önlemler almıştır. Bu dönem içerisinde iki önemli protesto hareketi gerçekleşmiştir.

a) 2017-2018 Protestoları: Ruhani Dönemi'nin geniş çaplı ilk protestosu 2017-2018 Protestoları'dır. 28 Aralık 2017'de İran'ın Tahran'dan sonra en büyük şehri olan Meşhed'de bir finans kurumunun müşterilerine karşı yükümlülüklerini yerine getirememesi nedeniyle küçük çaplı protestolar başlamıştı. Ancak o dönemde temel ham madde fiyatlarının sert artışı Meşhed'deki protestoların şiddetini daha da artırdı ve protestolar, diğer şehirlere de yayıldı (BBC Türkçe, 2017). Başlangıçta ekonomik sorunlar dile getirilse de gün geçtikçe protestolar yönetim karşıtı yürüyüşlere dönüştü. Protestolar İran güvenlik güçleri tarafından sert şekilde bastırıldı ve protesto sırasında en az 22 kişi öldü, 3.700 kişi de tutuklandı (Gambrell, 2018).

b) Kasım 2019 (Benzin) Protestoları: Ruhani Dönemi'nde gerçekleşen diğer bir protesto Kasım 2019 Protestoları'dır. 2017-2018 Protestoları'na göre daha geniş çaplıdır. 14 Kasım 2019 gecesinde hükûmetin benzin fiyatlarına %300 zam yapmasıyla ertesi gün İran halkı şehirlerin meydanlarına akın etti. Protestolar ilk olarak petrol açısından zengin olan Huzistan ilinde başladı ve Tahran, Horasan-i Rezevi ve Isfahan gibi büyük illere sıçradı. Başlangıçta önceki protestolarda da olduğu gibi benzin zammı eleştirilirken daha sonra protesto, İslam Cumhuriyeti karşı yürüyüşlere dönüştü. Protestocular; şehirlerdeki benzin istasyonu, banka ve bazı kamu kurumlarını ateşe verdi. Hükûmet, protestocuları kontrol altına almak için sert müdahalelerin yanında ülke sathında internet kısıtlaması uygulamasını yürürlüğe koydu (BBC Türkçe, 2019). Protestolar sırasında en az 304 kişi öldü, 7.000 kişi de tutuklandı (Amnesty, 2019).

7) Koronavirüs Salgını Ekonomik Problemleri Derinleştirdi

2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını, ülke ekonomilerinde büyük problemlere yol açmış; bunun sonucunda bazı insanlar işinden olurken bazıları ise düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmıştır. Buna ilave olarak koronavirüs sebebiyle uygulanan sokağa çıkma yasakları nedeniyle birçok esnaf zarar görmüştür (Cheraghlou, 2020). İran'da artan ekonomik olumsuzlukları düşündüğümüzde bu salgın, ekonomik problemlerin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla İran halkı bu dönemde salgından çok ekonomik koşulların kötüleşmesinden endişe duymuştur. ISPA'nın Kasım 2020'de yaptığı bir ankete göre İranlıların %52'si koronavirüs salgınından ziyade ekonomik sorunlardan dolayı endişelenmiş ve bu oran, 18-29 yaş grubunda %63,7 olarak gerçekleşmiştir (ISPA, 1399a).

ISPA'nın Nisan 2020'de yaptığı ankette, katılımcıların %50,7'si koronavirüs sebebiyle gelirlerinin azaldığını ifade etmiştir. Katılımcılara koronavirüs sürecindeki iş durumları sorulduğunda %41,7'si işine ara verildiğini, %13,5'i ise işini kaybettiğini söylemiştir. ISPA'nın Tahran Belediyesi ile düzenlediği başka bir ankette kişilerin %34'ü koronavirüs sürecinde ekonomik problemlerle karşı karşıya kaldığını; %35'i 1 ila 2 ay; %9'u 3 ila 5 ay; %22'si ise 5 aydan daha fazla bu süreçte ekonomik olarak idare edebileceğini ifade etmiştir (ISPA, 1399b).

Sonuç

Ruhani'nin cumhurbaşkanı olmasıyla İran'ın gerek ekonomik gerekse de siyasi olarak ilk dönemde

büyük kazanımlar elde ettiği hiç şüphesiz ortadadır. KOEP'le beraber sürdürülmek istenen ekonomik istikrar ve refah ortamı, Mayıs 2018'den sonra tamamen ortadan kaybolmuştur. Birçok İranlı ekonomist ortaya çıkan tablonun, İran İslam Cumhuriyeti'nin en kötü dönemlerinden biri olan 8 yıllık İran-İrak Savaşı ile aynı olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanında bazı ekonomistler ise bu dönemin savaştan daha kötü olduğunu iddia etmektedir. Ancak tarihsel ekonomik veriler, 8 yıllık fiziki bir savaş ortamı kadar olmasa da en az savaş dönemindeki kadar bu dönemin de ekonomik anlamda kötü olduğuna işaret etmektedir.

Eski Cumhurbaşkanı Ruhani'nin hikâyesi, iyi başlayan ancak sonu kötü bitmiş bir serüvenden ibarettir. Ancak bir cumhurbaşkanı olarak Ruhani'nin süreç içerisinde pek bir rolü olduğu söylenemez. Müesses nizamın ağır statükosu ve elde olmayan dış etkenler, Ruhani'nin kaderini değiştirmiştir. Aksi takdirde KOEP'le beraber İran ekonomisindeki iyileşmeler şüphesiz devam edecekti.

Yeni Cumhurbaşkanı Reisi, Ruhani Dönemi'nde bozulan ekonomik tabloyu düzeltmek için işe koyulup halk gözünde kahraman olmaya çalışacaktır. Ancak Reisi'nin ekonomi ekibinin direniş ekonomisi destekçisi olup KOEP ve FATF muhalifi olması, kriz içinde boğuşan İran ekonomisini kurtarmaya yetmeyebilir. Tarihsel ekonomik süreç ve göstergelerin de işaret ettiği üzere İran ekonomisinin iyileşmesi, küresel sistemle barışık bir dış siyaset ve ekonomik riskleri minimize eden sürdürülebilir olası bir nükleer anlaşmaya bağlıdır. Aksi takdirde İran'da sürdürülebilir bir iyileşme sağlanamayacak ve başarısızlık hikâyeleri tekrar tekrar yazılacaktır.

Kaynaklar

- AA Farsi. (2018). “Buhran-i Ektesad-i İran Ez Nezer-i Şehrvendan ve Bazaryan-i Tehran”. <http://v.aa.com.tr/1271443> [Erişim Tarihi: 11.01.2021].
- AA Farsi. (2019). “Buhran-i Ektesadi ve Veziyet-i Mei’şet, Mohimterin Değdeğ-i Merdom İran”. <http://v.aa.com.tr/1529608> [Erişim Tarihi: 11.01.2021].
- Amnesty. (2019). “Iran: Thousands Arbitrarily Detained And At Risk Of Torture İn Chilling Post-Protest Crackdown”. <https://tinyurl.com/3bz8pbc> [Erişim Tarihi: 24.09.2021].
- BBC Farsi. (2019). “Ruhani: Tehrim Hudud-i 200 Milyard Dolar Deramed-i İran Kem Kerd”. <https://www.bbc.com/persian/iran-50956500> [Erişim Tarihi: 16.01.2021].
- BBC Farsi. (2020). “Ektesad-i İran Be Rivayet-i Penc Nemudar Der Pencomin Salgerd-i Bercam”. <https://www.bbc.com/persian/business-53381573> [Erişim Tarihi: 09.01.2021].
- BBC Türkçe. (2017). “5 Soruda İran’da Hükümet Karşıtı Gösteriler”. <https://tinyurl.com/8r6c9n9s> [Erişim Tarihi: 24.09.2021].
- BBC Türkçe. (2019). “İran’daki Protestolar: Benzin Fiyatlarının Yükselmeye Gösterilen Tepki Nasıl Büyüdü?”. <https://tinyurl.com/xehjzp77> [Erişim Tarihi: 24.09.2021].
- Bonbast. (2021). “Historical Rates”. <https://bonbast.com/historical> [Erişim Tarihi: 13.01.2021].
- Cheraghlou. (2020). Iran and the Economic Fallout of COVID-19. MEI. <https://tinyurl.com/nt7eppe> [Erişim Tarihi: 25.09.2021].
- Dünya Bankası. (2021a). “GDP (Constant 2010 USD) – Iran, Islamic Rep.”. <https://tinyurl.com/knb239ej> [Erişim Tarihi: 25.09.2021].
- Dünya Bankası. (2021b). “GDP Growth (annual %) – Iran, Islamic Rep.”. <https://tinyurl.com/2av6vjz8> [Erişim Tarihi: 25.09.2021].
- Dünya Bankası. (2021c). “- Iran, Islamic Rep.”. <https://bit.ly/38OefCz> [Erişim Tarihi: 15.01.2021].
- Dünya Bankası. (2021d). “World Development Indicators”. <https://tinyurl.com/hek272sn> [Erişim Tarihi: 14.09.2021].
- DW. (2021). “Eterazat-i Malbahtekan Der Tehran ve Çend Şehr-i Diger”. <https://tinyurl.com/s2ydu3xk> [Erişim Tarihi: 23.09.2021].
- Ertan, B.K. (2020). Tahran Borsası: Boğanın ve Ayının Mücadelesi. İRAM. <https://tinyurl.com/2ykr978w> [Erişim Tarihi: 23.09.2021].
- Ertan B.K. (2021). İran’da İşsizlik Neden Azalıyor?. İRAM. <https://tinyurl.com/38jppjk3> [Erişim Tarihi: 20.09.2021].
- Fars News. (1400). Tecemmo-i Sehamdaran Mokabil-i Burs-i Tehran. <https://tinyurl.com/dsdza6bk> [Erişim Tarihi: 23.09.2021].
- Gambrell, J. (2018). Iran Lawmaker Says Some 3,700 Arrested Amid Protests, Unrest. ABC News. <https://tinyurl.com/y5njsy28> [Erişim Tarihi: 24.09.2021].
- ISPA. (1399a). “Dogane-i Meişet ve Selamet”. <https://tinyurl.com/9fysjk> [Erişim Tarihi: 24.09.2021].
- ISPA. (1399b). “Veziyet-i Ektesadi-yi Merdom İran der Devran-i Buhran-i Korona”. <http://ispa.ir/Default/Details/fa/2183> [Erişim Tarihi: 13.01.2021].

- ISPA. (1400). “Senceş-i Neger-i Efrad Piramun-i Mesail-i Ruz-i Keşver”. <https://tinyurl.com/4c8m8hf9> [Erişim Tarihi: 23.09.2021].
- İran İstatistik Merkezi, (1400). “Nerh-i Roşd-i İktisadi Fesl-i Behar – 1400”. <https://tinyurl.com/38wcf7sk> [Erişim Tarihi: 25.09.2021].
- Khabar Foori. (1399). “Hukuk-i İrani Der Tunel-i Zaman: İnfografiki”. <https://www.khabarfoori.com/detail/2357992> [Erişim Tarihi: 08.01.2021].
- RFI. (2021). “Rizeş-i Bisabike der Burs-i Tehran ve Efzayeş-i Entegadha-yi Ez Devlet-i Ruhani Beraye Teşvik-i Merdom be Faliyet Der Burs”. <https://tinyurl.com/jppn8yb8> [Erişim Tarihi: 23.09.2021].
- Tejarat News. (2020). “Ektesad-i İran Şerait-i Bihteri Ez Alman Dared”. <https://bit.ly/2NbRPD7> [Erişim Tarihi: 12.01.2021].

“Tanıtım nüshasıdır, para ile satılamaz.”
“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5’inci maddesinin
2’nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.”

İRAM HAKKINDA

İran sahip olduğu tarihsel derinlik ve maddi güç etkenleri nedeniyle uluslararası ilişkilerde dikkate alınması gereken ülkelerden birisidir. İran ve Türkiye arasındaki köklü tarihî ilişkiler, sınır komşuluğu ve kapsamlı iş birliği de Türkiye açısından İran'ı çok yönlü tanımayı gerekli kılmaktadır. Bu gereklilikten hareketle 2016 yılında müstakil bir düşünce kuruluşu olarak Ankara'da kurulan İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) öncelikle İran'a ilişkin Türk kamuoyunu ve ilgilileri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda birincil kaynaklara dayanarak saha araştırmaları, raporlar, analiz dosyaları hazırladığı gibi Türkiye'nin muhtelif disiplinlerdeki İran uzmanı ya da araştırmacısı gereksinimini karşılamak adına; dil kursu, staj/burs programı, proje ve lisansüstü tez desteği, atölye, ihtisas semineri gibi eğitim faaliyetleri de yürütmektedir. Aynı zamanda Türkiye'de İran'a ilişkin bilimsel çalışmalar gerçekleştiren akademisyenlere araştırmalarını paylaşabilecekleri bir platform sunan İRAM, ekonomiden iç politikaya, dış politikadan güvenliğe, şiiilikten toplum ve kültüre değin geniş bir yelpazedeki yayınlarını çevrim içi ve basılı olarak okurlarına sunmaktadır.

İran Araştırmaları Merkezi

İRAN ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Oğuzlar Mah. 1397. Sok. No: 14
Balgat/Çankaya/Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 284 55 02 - 03
Faks: +90 312 284 55 04
e-mail: info@iramcenter.org
www.iramcenter.org

İRAN ARAŞTIRMALARI MERKEZİ İSTANBUL

İstanbul: Üst Zeren Sokak No: 40
Levent/Beşiktaş/İstanbul/Türkiye
Tel: +90 212 264 35 81 | +90 212 268 33 00
Faks: +90 212 264 35 18
e-mail: iramistanbul@iramcenter.org
www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezine (İRAM) aittir."